

CRNA GORA
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

Predmetni program

ETIKA

OBAVEZAN IZBORNI PREDMET ZA DOPUNU MATURSKOG STANDARDA
IV razred

Podgorica

2020.

SADRŽAJ

A. NAZIV PREDMETA	3
B. ODREĐENJE PREDMETA	3
C. CILJEVI PREDMETA	4
D. POVEZANOST SA DRUGIM PREDMETIMA I MEĐUPREDMETNIM TEMAMA.....	4
E. OBRAZOVNO-VASPITNI ISHODI PREDMETA.....	5
IV RAZRED.....	5
F. DIDAKTIČKE PREPORUKE ZA REALIZACIJU PREDMETA	10
G. PRILAGOĐAVANJE PROGRAMA DJECI SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA I NADARENIM UČENICIMA.....	11
H. VREDNOVANJE OBRAZOVNO-VASPITNIH ISHODA	12
I. USLOVI ZA REALIZACIJU PREDMETA.....	14

A. NAZIV PREDMETA

ETIKA

B. ODREĐENJE PREDMETA

Iako je etika jedna od osnovnih filozofskih disciplina, nastavni predmet Etika nema za cilj da učenike/učenice¹ samo uputi u teorijsko razumijevanje moralnih fenomena, već i da ukaže na povezanost etike (kao teorije) sa realnim svijetom, sa ličnošću i životom u zajednici. Upućivanje učenika u složena problemska pitanja Etike nije cilj sam po sebi, već je prevashodno usmjeren na pronalaženje puteva kako apstraktna moralna načela i etičke principe primijeniti u realnosti radi ostvarivanja dobra u svakodnevnom, ličnom i društvenom životu. Etika treba da odgovori na dva osnovna pitanja: *Šta treba da činim?* i *Kakav čovjek treba da budem?*

Nastavni predmet Etika treba da omogući razvoj moralnih kvaliteta ličnosti učenika, podstakne sklonost za razumijevanje i izbor pozitivnih moralnih vrijednosti i omogući spremnost za usklađivanje ličnih vrijednosti sa vrijednostima zajednice. Etika treba da probudi svijest o potrebi za kontinuiranim radom na izgradnji vlastitih moralnih uvjerenja i vrijednosti. Ovaj predmet ima naglašenu vaspitnu ulogu jer razvija moralnu svijest, moralno suđenje i djelovanje. Zbog toga je važno da se u realizaciji ovog predmeta izbjegne dogmatizam i nametanje gotovih rješenja i da se učenicima omogući da preispituju svoje stavove i stavove drugih, da prosuđuju o svojim postupcima i da rade na vlastitom moralnom usavršavanju. Etika treba da usmjeri svijest na bitna pitanja o smislu života ličnosti i njenog samoostvarenje. Ovim se podstiče sloboda i autonomija ličnosti, jača samopozdanje i vjera da možemo preuzeti odgovornost za ono što stvaramo i činimo.

Upoznajući se sa prirodom morala, pluralnim sistemima vrijednosti i njihovim različitim, istorijskim i teorijskim elaboracijama, od učenika treba očekivati da u sebi probude moralnu svijest i razviju moralnu kulturu u odnosu prema drugom, drugima i zajednici, i da na taj način razumiju značaj tolerancije i moralnog poštovanja dostojanstva drugog i drugačijeg mišljenja, i shodno tome, samokritički koriguju vlastite predrasude. Kroz etičku edukaciju učenik se osposobljava da razlikuje moralno ispravno suđenje od pukog moralisanja, odnosno zdravo kritičko promišljanje od plitkog kritizerstva. Zbog toga je nesumnjiva, ne samo saznajna, već i moralna uloga ovog predmeta, da se, po prirodi stvari, primjenjuje na cjelinu obrazovno-vaspitnog procesa i na sve njegove komponente: vaspitnu, intelektualnu, stručno-profesionalnu i estetsku.

a) Položaj, priroda i namjena predmeta

Izborni predmet Etika, za koji je napisan ovaj program, pripada grupi obaveznih izbornih predmeta za dopunu maturalnog standarda iz Filozofije (kao obaveznog predmeta u IV razredu gimnazije). Etika se izučava u IV razredu opšte gimnazije sa 2 časa sedmično (64 časa tokom nastavne godine).

b) Broj časova i oblici nastave

Orijentaciono 54 časova (85%) predviđeno je za realizaciju obaveznih ishoda programa i 10 časova (15%) za realizaciju ishoda koji se planiraju u školi.

¹U daljem tekstu **učenik**. Shodno tome, svi izrazi koji se u ovom Programu koriste za fizička lica u muškom rodu, obuhvataju iste izraze u ženskom rodu.

Razred	Sedmični broj časova	Ukupni broj časova	Obavezni dio (80–85%)	Otvoreni dio (15 do 20%)	Teorijska nastava (TN)	Vježbe i ostali vidovi
IV	2	64	54	10	32	34

Časovi opredijeljeni za teorijsku nastavu planirani su za realizaciju novih sadržaja, dok se ostali vidovi nastave odnose na časove koje su posvećeni drugim oblicima i aktivnostima učenika: samostalni ili grupni rad učenika, ponavljanje, provjeravanje i sistematizacija nastavnog gradiva, organizovanje diskusija, analize, prezentacije, rješavanje problema, eseji, rad na izvornim filozofskim tekstovima, (samo)ocjenjivanje i sl.

Obavezni dio programa (*teorijska nastava*) odnosi se na broj časova za koje se određuju/formulišu ishodi u ovom programu.

C. CILJEVI PREDMETA

Učenici treba da:

- upoznaju temeljne etičke probleme (pitanja), pojmove i stanovišta (teorije),
- razumiju osnovne moralne fenomene i različite sisteme vrijednosti,
- razumiju moralne norme, moralna načela i njihovu primjenu u različitim regijama života,
- razviju svijest o značaju moralnog dostojanstva ličnosti i važnosti poštovanja moralnih normi,
- usvoje univerzalne moralne vrijednosti (sloboda, dostojanstvo, pravičnost, tolerancija...)
- razviju sposobnost kritičkog i tolerantnog mišljenja,
- unapređuju moralne vrline karaktera i moralno samovaspitanje,
- osposobe se za moralno prosuđivanje i samoprosuđivanja,
- razviju samokritičnost, autonomiju i odgovornost,
- unapređuju moralnu inteligenciju koja omogućava lakšu integraciju u zajednicu,
- unapređuju moralno razumijevanje drugih ljudi, njihovih potreba, stavova i vrijednosti,
- razvijaju moralni osjećaj solidarnosti i odgovornosti za druge,
- razvijaju ekološku odgovornost prema prirodnom okruženju,
- razvijaju sposobnosti za razborito rješavanje etičkih sporova,
- osposobe se za moralno aktivan i društveno odgovoran angažman,
- podstiču druge na aktivno moralno djelovanje,
- izgrađuju moralno odgovornije odnose među ljudima i bolji svijet.

D. POVEZANOST SA DRUGIM PREDMETIMA I MEĐUPREDMETNIM TEMAMA

Predmet Etika je u bliskoj korelaciji za drugim predmetima što omogućava učeniku da razumije svoja dosadašnja saznanja i da, sa jedne strane, bolje shvati opšte ciljeve obrazovanja, a sa druge, da primijeni apstraktna etička načela na konkretne životne situacije.

Povezanost predmeta Etika sa drugim predmetima kroz međupredmetne teme ukazuje na fundamentalni odnos filozofije i etike kao filozofske discipline sa posebnim naukama. O tome svjedoči upućenost filozofije na rezultate posebnih nauka i njihov uticaji na modernog čovjeka. Polazeći od sposobnosti koje pretpostavljaju i razvijaju pojedini nastavni predmeti, kao i od komplementarnosti programskih sadržaja i ciljeva nastave, posebno izdvajamo sljedeće nastavne predmete: Filozofiju, Psihologiju, Sociologiju, CSBH jezik i književnost, Biologiju, Ekologiju i Istoriju. Riječ je, dakle, o

nastavnim predmetima koji su najuže povezani sa Etikom, ne sporeći pritom njihovu povezanost sa ostalim predmetima i oblastima znanja.

Pored doprinosa u ostvarivanju ciljeva samog predmeta, sadržaji Etike treba da doprinesu i uspješnoj realizaciji međupredmetnih tema iz oblasti *Zdravstveno obrazovanje i vaspitanja*, odnosno, *Građansko obrazovanje i vaspitanja*.

E. OBRAZOVNO-VASPITNI ISHODI PREDMETA

IV RAZRED

Obrazovno-vaspitni ishod 1

Na kraju učenja učenik će moći da objasni pojam morala, etike kao praktične filozofske discipline i i razumije osnovne istorijske oblike morala.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- odredi pojam *morala i etike*,
- prepozna i obrazloži mjesto etike unutar filozofije,
- obrazloži pojam *djelanja*,
- razlikuje oblike ljudske djelatnosti,
- obrazloži osnovne tipove regulacije ljudskog djelanja,
- prepozna karakteristike pojma *morala*,
- razlikuje antičko, judeo-hrišćansko i savremeno poimanje morala,
- objasni značaj etike za ličnost i zajednicu.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

filozofija, etika, oblici ljudske djelatnosti: saznavanje (theoria), djelanje (praxis), stvaranje (poiesis), sistem djelatnih pravila, regulacija djelanja, običaj, moral

b) Aktivnosti učenja

Učenici:

- slušaju izlaganje o osnovnim određenjima etike,
- bilježe bitne sadržaje,
- uočavaju etimološko i esencijalno značenje datih pojmova,
- iznose svoje mišljenje o uzrocima različitih moralnih shvatanja,
- analiziraju sadržaje pojmova,
- analiziraju odnos morala i etike,
- uočavaju osnovne karakteristike užih i širih društvenih zajednica i činioce koji omogućavaju njihovo funkcionisanje i trajnost(norme i pravila),
- razgovaraju o različitim formama normi u zajednici,
- diskutuju o potrebi za etičkim standardima u zajednici,
- ispituju istorijske oblike pojma morala i povezuju tu različitost sa različitim shvatanjem stvarnosti u datim epohama
- uče da rade na izvornim tekstovima,
- pišu esej na zadatu temu.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 9

Obrazovno-vaspitni ishod 2

Na kraju učenja učenik će moći da objasni značenje osnovnih moralnih pitanja i etičkih pojmova, kao i povezanost moralnog djelovanja i njihovog etičkog promišljanja u različitim filozofsko-etičkim učenjima.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- odredi osnovna etička pitanja,
- obrazloži povezanost pitanja o izvoru morala sa pitanjem o ljudskoj slobodi,
- objasni pojam *slobodne volje*,
- prepozna i obrazloži pojam *moralnog karaktera* kao osnove moralnog djelanja,
- obrazloži povezanost strukture karaktera sa strukturom slobodne volje,
- razlikuje opšte od konkretnih svrha moralnog djelanja,
- objasni Sokratovo i Aristotelovo učenje o vrlini,
- interpretira Kantove kategoričke imperATIVE,
- obrazloži pitanje o svrsi moralnog fenomena,
- obrazloži neke od najznačajnijih moralnih principa,
- povezuje moralne principe sa pojmom ljudskih prava.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- deontološki status moralnog djelanja,
- antropološka osnova moralnog djelanja,
- djelatna sloboda, uslovljenost, ravnoteža prirode i duha,
- suprotnost physis-nomos, autonomija volje, individualnost;

- moralno vaspitanje, moralni karakter (ethos), samosvijest, navikavanje,
- trajna sklonost (habitus), samovolja (parodija karaktera),
- struktura moralnog karaktera, ličnost;

- opšte moralne svrhe (dobro i dužnost), konkretne djelatne svrhe (vrlina i moralni zakon),
- antičke kardinalne vrline (Sokrat), etičke i dianoetičke vrline (Aristotel),
- kategorički imperativ, moralne vrijednosti, moralni ideal, moralne norme;

- odnos zadatoga i datoga, svrha zdatog: moralni princip, moralni principi dobra i slobode,
- zlo, princip blaženstva, princip korisnosti, ljudska prava

b) Aktivnosti učenja

Učenici:

- upoznaju temeljna etička pitanja,
- istražuju izvore morala, istorijska i filozofska određenja,
- diskutuju o slobodi djelanja,
- pišu esej o datoj temi;
- istražuju razliku između različitih teorija slobode,
- analiziraju povezanost pojmova slobode, moralnosti i ličnosti u modernoj filozofiji (Kant, Hegel, Sartr - filozofija slobode),
- diferenciraju strukturu ličnosti (intelekt, temperament, volja) i analiziraju ulogu volje kao moći unutrašnjeg usmjeravanja,
- identifikuju slobodnu volju kao moć unutrašnjeg usmjeravanja,

- istražuju procese čiji je rezultat volja (ontogenetski i filogenetski),
- određuje stepen angžovanja volje kod sebe i drugih,
- razgovaraju o načinu sticanja moralnog karaktera,
- analiziraju strukturu moralnog karaktera,
- ispituju značaj savjesti za razvoj ličnosti,
- pišu esej na zadatu temu;
- diskutuju o povezanosti ljudske slobodne volje i moralnog karaktera,
- iznose svoje mišljenje o stidu, kajanju, savjesti,
- analiziraju vlastita moralna uvjerenja i njihovu kompatibilnost sa stavovima zajednice,
- navode situacije u kojima su njihovi postupci procjenjivani pozitivno i negativno, identifikujući elemente procjenjivanja,
- debatuju o primatu vrline ili dužnosti,
- diskutuju o važnosti pitanja: *Zašto čovjek treba da bude valjan i da teži dobru?*,
- identifikuju moralnu svrhu i moralni princip,
- istražuju najznačajnije moralne principe (dobro, sloboda, blaženstvo, zadovoljstvo, korisnost),
- diskutuju o pojmu *zla*,
- istražuju etički osnov ljudskih prava.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 12

Obrazovno-vaspitni ishod 3

Na kraju učenja učenik će moći da uporedi osnovna etička stanovišta izražena kroz različite etičke teorija.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- navede neke od kriterijuma za podjelu etičkih stanovišta,
- obrazloži značaj pitanja: *Šta treba da činim?*,
- razlikuje karakteristike najznačajnijih etičkih stanovišta: teleološkog, deontološkog, konsekvencijalizma,
- objasni tumačenje slobode u etičkim teorijama,
- obrazloži distinkciju determinizam-indeterminizam,
- obrazloži pojmove *heteronomije i autonomije morala*,
- objasni pojam *imoralizma*,
- odredi relaciju moralnosti i sreće.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- stanovišta s obzirom na opravdanje moralnog djelovanja: teleološko, deontološko, konsekvencijalizam;
- stanovišta s obzirom na različite formulacije moralne norme (*Šta treba da činim?*): egoističke (hedonizam, eudaimonizam), altruističke (etika simpatije, etika samilosti), formalističke (etika dužnosti),
- stanovišta s obzirom na procjenu vrijednosti moralnog postupka: prema namjerama (etika uvjerenja) i prema posljedicama (etika ishoda),
- različito poimanje slobode u etičkim teorijama: determinizam – indeterminizam; heteronomija i autonomija morala, moralnost i sreća, imoralizam

b) Aktivnosti učenja

Učenici:

- povezuju saznanja iz prethodnih tema sa konkretnim primjerima u određenim etičkim učenjima,
- uočavaju esencijalno i etimološko značenje vodećih pojmova datih stanovišta,
- diskutuju o mogućnosti primjene datog stanovišta u savremenom društvu,
- čitaju i tumače originalne tekstove,
- pišu eseje na zadatu temu,
- istražuju povezanost društveno-istorijskih promjena sa izmjenama moralnih doktrina,
- ispituju povezanost etičkih učenja određenih mislilaca sa njihovim životima,
- porede i kritički procjenjuju suprotstavljene stavove pojedinih mislilaca,
- diskutuju o pojedinim stavovima.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 12

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će moći da razlikuje osnovna religijsko-moralna pitanja i njihove elaboracije u filozofsko-etičkim učenjima.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- objasni pojam *religije*,
- navede i objasni najznačajnije komponente i funkcije religije,
- razlikuje karakteristike četiri najdominantnija monoteistička religiozno-etička sistema: judaizam, hrišćanstvo, islam i budizam,
- obrazloži neke od najznačajnijih etičko-religioznih principa: istinoljubivost, samilost, neporočnost, čistota,
- poveže etičko-religiozna učenja sa filozofsko-etičkim učenjima.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- religija, teologija, komponente religije (predstavno-misaona, emocionalna, praktičko-ritualna, društveno-organizacijska...),
- funkcije religije (filozofsko-saznajna, emotivno-praktična, socijalno-integrativna...),
- eshatologija, transcendencija, etička funkcija smrti, vjera kao uslov moralnosti,
- heteronomija i teonomija, dekalog, zlatno pravilo, agape, asketizam, istinoljubivost, samilost, neporočnost, čistota, samosavladvanje, sekularizacija, tolerancija

b) Aktivnosti učenja

Učenici:

- istražuju različite religiozno-etičke sisteme, samostalno izrađuju projekat istraživanja, formulišu problem, prikupljaju i sređuju podatke iz različitih izvora,
- analiziraju sličnosti i razlike unutar datih sistema,
- pismeno interpretiraju odabrane tekstove,
- kroz argumentovanu diskusiju razvijaju sposobnost aktivnog slušanja, uvažavanja stavova i želja drugih i jasnog izražavanja vlastitih,
- analiziraju sličnosti i razlike između datih religiozno-etičkih i filozofskih učenja (npr. budizam i konsekvencionalizam),
- upoređuju i povezuju date sadržaje sa već stečenim znanjem,
- vrednuju vlastite stavove vezane za datu temu na temelju stečenih znanja i rezultata argumentovanih diskusija.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 10

Obrazovno-vaspitni ishod 5

Na kraju učenja učenik će moći da navede osnovno određenje primijenjene etike, glavne oblike i oblasti primijenjene etike i njihov značaj za pojedinca i zajednicu.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- odredi pojam primijenjene etike,
- prepozna razliku između subjektivnog i objektivnog karaktera moralnosti,
- obrazloži značaj adekvatnog etičkog normiranja raznih područja ljudske djelatnosti,
- razlikuje teorijsku od primijenjene etike,
- objasni razliku između pravičnosti i pravednosti,
- uočava i analizira najznačajnije probleme u užoj i široj zajednici,
- poznaje i tumači principe i kodekse najznačajnijih oblika primijenjene etike,
- procjenjuje i vrednuje značaj primijenjene etike i njenih specifičnih oblika.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- pravičnost i pravednost, društvena odgovornost, briga, nepovrjeđivanje ljudi,
- prava životinja, ekološka svijest, vrijednost slobode,
- vrste primijenjene etike: etika okoline, poslovna etika, pravna etika, novinarska etika, medicinska etika... eutanazija, poštovanje života, moralna prava, jednakost, diskriminacija, protekcija, ljudska prava

b) Aktivnosti učenja

Učenici:

- istražuju različite norme ponašanja unutar različitih društvenih grupa,
- čitaju i analiziraju odabrane izvorne tekstove,
- upoređuju značaj i vrijednost različitih formi primijenjene etike,
- konstruišu situacije u kojima bi bili primjenljivi određeni kodeksi ponašanja,
- ukazuju na različite forme kršenja kodeksa formi primijenjene etike,
- identifikuju u svom okruženju probleme i svrstavaju ih u različite forme primijenjene etike,
- argumentovano diskutuju o ljudskim pravima i prepoznaju ih u pojedinim načelima primijenjenih etika,
- debatuju na zadatu temu.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 8

Obrazovno-vaspitni ishod 6

Na kraju učenja učenik će moći da objasni i demonstrira prosuđivanje etičkih dilema, donošenja moralnih odluka u konkretno postavljenim primjerima koji traže moralno odlučivanje i djelovanje.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- objasni pojam *etičke dileme*,
- primjenjuje i argumentovano brani spoznate moralne principe,
- obrazloži moralne dileme na konkretnim primjerima,
- prepozna i primjenjuje principe rješavanja moralnih dilema,
- razlikuje pravno/legalno od moralnog,
- obrazloži proces donošenja etičkih odluka,
- objasni aktuelnost etike.

Didaktičke preporuke za realizaciju obrazovno-vaspitnog ishoda

a) Sadržaji/pojmovi:

- etička spremnost (volja za moralno djelovanje), etička dilema, etika situacije: kontekstualno odgovarajuće, dobro, ispravno, motiv i namjera, moralne vrijednosti, legalno i moralno;
- bonton, lični i društveni interes, ciljem zasnovano razmišljanje, propisom zasnovano razmišljanje, brigom zasnovano razmišljanje,
- rodna ravnopravnost, jednakost, ljudska prava

b) Aktivnosti učenja

Učenici:

- kooperativno uče u saradnji u kojoj pojedinac povezuje odgovornost za svoje ponašanje sa uspjehom grupe,
- zajednički konstruišu problemsku situaciju (moralnu dilemu) i istražuju moguće implikacije i rješenja,
- u konstruisanoj moralnoj dilemi identifikuju glavne tačke donošenja moralne odluke,
- uočavaju mogućnost da većina dilema ima više različitih ispravnih rješenja i diskutuju o tome,
- uče da ispravno formulišu svoje stavove i da otkriju odgovarajuće argumente,
- uče da provjeravaju i osporavaju poziciju drugih bez osporavanja osobe već samo stavova,
- postavljaju se u različite problemske situacije, analiziraju ih i formulišu moguća rješenja,
- ispituju tezu: *Sve što nije nezakonito, mora biti moralno.*,
- ispituju razliku između morala i ponašanja na konkretnim primjerima,
- organizuju debate o konkretnim moralnim dilemama.

c) Broj časova realizacije (okvirno): 6

F. DIDAKTIČKE PREPORUKE ZA REALIZACIJU PREDMETA

Raspodjela časova po pojedinim obrazovno-vaspitnim ishodima kao i broj časova koji je određen za realizaciju ishoda koji se planiraju u školi (otvoreni dio) dat je orijentaciono bez detaljne operacionalizacije, budući da zavisi od dinamike nastavnog rada i može se mijenjati.

Oblici učenja koji, u skladu datim ciljevima predmeta, obrazovno-vaspitnim ishodima i ishodima učenja, mogu biti zastupljeni u nastavi ovog predmeta su:

- aktivno učenje
- iskustveno učenje
- učenje kroz interakciju
- kooperativna aktivnost
- učenje po modelu
- divergentno i konvergentno učenje
- rješavanje problema i dr.

Iako se etika, kao i svaka druga filozofska disciplina, u nastavi oslanja na usmeno izlaganje i razgovor, to nikako ne može biti jedini nastavni metod. Metode i *metodski postupci* koji se takođe mogu koristiti:

- rad na izvornom tekstu
- grupna diskusija

- brainstorming
- igranje uloga
- snježna grudva
- skandalon
- akvarijum i dr.

Iako je pitanje moralnih dilema zastupljeno kroz poslednji obrazovno-vaspitni ishod, treba naglasiti da konstruisana, vještački izazvana moralna dilema može poslužiti kao jedna od metoda rada u okviru svake predmetne cjeline – neki savremeni didaktičari upravo moralne dileme, koje su „otvorenog tipa, sa više spornih pitanja i bez jednostavnih rješenja“, po modelu „ispravno nasuprot ispravnom“, određuju kao glavno didaktičko sredstvo moralnog vaspitanja.

Istraživački radovi, pisanje eseja, izrada portfolia, takođe predstavljaju značajne metode rada kojima se učenicima pruža veća mogućnost za samostalno učenje i savladavanje programa. Naravno, učenike treba prethodno uvesti u tehniku izrade istih.

G. PRILAGOĐAVANJE PROGRAMA DJECI SA POSEBNIM OBRAZOVNIM POTREBAMA I NADARENIM UČENICIMA

a) Prilagođavanje programa djeci sa posebnim obrazovnim potrebama²

Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, Član 12, definiše način prilagođavanja nastave i učenja učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama koji se školuju po Programu uz obezbjeđivanje dodatnih uslova, pomagala i stručne pomoći u gimnazijskom obrazovanju.

U zavisnosti od smetnji i teškoća u razvoju, sposobnosti i potreba učenika, individualni program omogućava mijenjanje, prilagođavanje i individualizaciju metodike kojom se sadržaji realizuju.

Primjer: Za učenika bez ostatka vida, škola treba da u saradnji s Resursnim centrom Podgorica obezbijedi udžbenike na Brajevom pismu, elektronske udžbenike, omogući siguran i bezbjedan prostor, bez barijera i sl.

b) Prilagođavanje Programa darovitim učenicima

U skladu sa *Strategijom za razvoj i podršku darovitim učenicima (2015-2019)*, a u cilju podsticanja razvoja darovitih učenika kroz redovnu nastavu, sadržaje Programa trebalo bi prilagođavati sposobnostima, interesovanjima i talentima darovitih učenika. Aktivnosti učenja se prilagođavaju darovitim učenicima pomjeranjem naglaska na više nivoe kognitivne obrade sadržaja, odnosno prema rješavanju problema, kreativnom i kritičkom mišljenju. Sadržaji tih aktivnosti obuhvatali bi izabrane sadržaje iz redovne nastave i nove sadržaje kojim bi se proširivala i produbljivala znanja stečena u redovnoj nastavi. Uvažavanjem principa individualizacije nastavnog rada i primjenom diferencirane nastave omogućilo bi se darovitim učenicima da u redovnoj nastavi napreduju u skladu sa individualnim potrebama i mogućnostima.

² Sadržaj ovog podnaslova preuzet je iz Uputstva za pisanje programa zasnovanih na ishodima.

Za učenike koji pokazuju veće interesovanje i sklonosti za Etiku trebalo bi organizovati dodatnu nastavu i vannastavne aktivnosti. Sadržaji se mogu odnositi na odabrane probleme iz oblasti Etike i srodnih disciplina. Od posebnog značaja može biti analiza izvornih tekstova, njihovo tumačenje i razumijevanje, upoznavanje sa učenjem pojedinih filozofa i njihovim etičkim teorijama. U vannastavnim aktivnostima efikasno se mogu primjenjivati sve metode nastave/učenja kao u redovnoj nastavi, a posebno diskusija, tekst metoda i metoda pisanih radova (izrada referata, analiza, prikaza, ogleđa, eseja, domaćih zadataka).

H. VREDNOVANJE OBRAZOVNO-VASPITNIH ISHODA

a) Elementi praćenja učenika u nastavi

Ocjenjivanje predstavlja aktivnost koja pripada samom nastavnom procesu i, iako ocjena predstavlja izraz adekvatnog planiranja nastave i dugotrajnog procesa provjeravanja i vrednovanja, za nju ne bi trebalo planirati posebne časove. Polazna tačka ocjenjivanja treba da budu ciljevi predmeta, obrazovno-vaspitni ishodi i ishodi učenja.

Proces ocjenjivanja učenika dio je šireg i sveobuhvatnijeg procesa vrednovanja tj. evaluacije, u kome ocjenjivanju prethode procesi praćenja i provjeravanja. Praćenje podrazumijeva niz postupaka kojima se sagledava tok usvajanja znanja, sposobnosti i vještina kod učenika tokom nastavnog procesa. Provjeravanjem sagledavamo stepen usvojenosti znanja, sposobnosti i vještina.

Ocjenjivanje učenika obuhvata vrednovanje stečenih znanja, vještina i sposobnosti pa u skladu sa tim, treba uzeti u obzir sljedeće komponente:

- znanje učenika
- rad i radne navike
- interesovanje i zalaganje
- subjektivne mogućnosti i sposobnosti učenika
- objektivne mogućnosti
- ponašanje učenika

Nastavnik treba da otkrije šta učenik zna i umije i da to vrednuje, a ne da ga "lovi" u neznanju. Pri vrednovanju znanja, nastavnik treba da manje uzima u obzir obim, a više nivo (kvalitet) stečenog znanja. Prema Blumovoj taksonomiji znanja, koju smo koristili prilikom izrade Programa i koju ovdje predlažemo, ali koja nije obavezna, od učenika se očekuje da:

- *prepoznaje i razumije informacije* (nabraja, definiše, određuje, pokazuje...),
- *razumije značenje* (poznaje informacije u novom kontekstu, interpretira, razlikuje, povezuje upoređuje i predviđa posljedice...),
- *primjenjuje stečena znanja* (upotrebljava znanje u novim situacijama i kontekstima, rješava probleme primjenjujući stečeno znanje, povezuje, isprobava, demonstrira...),
- *analizira stečena znanja* (uočava pravilnosti u pojavama, samostalno organizuje informacije, uočava skriveno značenje, identifikuje osnovne komponente datih pojava...),
- *sintetiše stečena znanja* (uopštava na temelju poznatih činjenica, povezuje informacije i znanja sa različitih područja, zaključuje, planira, kombinuje, stvara nove koncepte na temelju starih...),
- *vrednuje* (razlikuje vrijednosti i činjenice, upoređuje i vrši selekciju teorija, stanovišta, činjenica, prosuđuje, vrši izbor, argumentovano preporučuje, donosi odluke na temelju argumenata).

Kod ocjenjivanja grupnog rada treba obratiti pažnju na uloge koje učenici imaju u grupi, na osnovu čega se može ocjeniti doprinos rezultatu cjele grupe. Ovo je odlična prilika da se kod učenika razvija odgovornost i kritičko samoocjenjivanje, ali i ocjenjivanje rada drugih učesnika u grupi.

Kod ocjenjivanja referata i eseja treba obratiti pažnju na: razumijevanje i kritičko preispitivanje činjenica, pojmova, ideja, teorija i njihovih međudnosa-kvalitet argumenata, svrsishodnu i kritičku upotrebu odgovarajuće literature, strukturu i prezentaciju argumenata, ispravno navođenje referenci, literature...

Kod ocjenjivanja istraživanja treba obratiti pažnju na tri elementa:

1. **karakter i tehnike istraživanja** (kritička, kreativna i valjana upotreba različitih izvora informacija poput: filma, romana, tekstova pjesama, časopisa, interneta, ličnih iskustava, iskustava drugih ljudi, stručne literature),
2. **analizu** (interpretaciju) istraživanja kroz pisani izvještaj, plakat, portfolio (jasna organizacija činjenica, pojmova, ideja, kreativna i kritička upotreba izvora informacija),
3. **prezentaciju rezultata** (jasan, slikovit i kreativan prikaz činjenica, pojmova i principa...)

Kod ocjenjivanja ne treba zanemariti nivo stečenih vještina i sposobnosti, ali treba imati u vidu da u ocjenu mogu ući samo istraživačke, interpretacijske i komunikacijske vještine i sposobnosti, dakle one koje predstavljaju sposobnosti kritičkog mišljenja i ocjenjuju se kroz aktivnosti učenja.

Stepen razvijenosti i usvojenosti moralnih principa kao i sposobnosti koje ulaze u afektivni domen nije preporučljivo ocjenjivati ali se ipak ne mogu, zbog same prirode i ciljeva ovog nastavnog predmeta, zanemariti u potpunosti. Pri tome, nastavnik prati i ocjenjuje samo stepen razvijenosti moralnih principa, interes, kritički stav i zalaganje učenika, ali nikako njihov sadržaj. Moralni princip je, sam po sebi, pozitivan, inače ne bi bio moralni princip.

b) Kriterijumi praćenja i ocjenjivanja

Ocjenjivanje treba da bude objektivno, pouzdano, javno, kontinuirano i da bude u službi daljeg razvoja učenika. Ono treba da podstiče individualnost i različitost kod učenika - u tom smislu je poželjna raznovrsnost u tehnikama ocjenjivanja, ali ni u tome ne treba pretjerivati da bi se izbjeglo podređivanje kvaliteta nastave samom ocjenjivanju.

Kriterijumi ocjenjivanja znanja³

Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši nivo
POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE-VIŠE IZVORNOM OBLIKU (činjenično znanje, poznavanje i osnovno razumijevanje činjenica, podataka, definicija...)	UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA – ZAKLJUČIVANJE (analiza, izdvajanje elemenata i utvrđivanje odnosa među njima: poređenje, razlikovanje, povezivanje, klasifikovanje; određivanje uzroka i posljedica)	LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI (primjena, analiza i sinteza: vrednovanje i selekcija, opredjeljivanje, primjena u novim okolnostima-u novoj situaciji, transformacija u novi oblik, novu cjelinu i sl.)

³ Kriterijumi ocjenjivanja znanja (osnovni, srednji i viši nivo) preuzeti su iz Uputstva za pisanje programa zasnovanih na ishodima.

I. USLOVI ZA REALIZACIJU PREDMETA

a) Resursi za realizaciju predmetnog programa

Neophodna materijalna sredstva za realizaciju ovog predmeta su: opremljen radni prostor - učionica, omogućen pristup internetu, štampanje priručnika i udžbenika, šira literatura i dr.

Uspješna realizacija programa Etike pretpostavlja stručno-predmetnu osposobljenost nastavnika, kontinuirano metodičko-didaktičko osposobljavanje nastavnika, opremljenost učionica u skladu sa zahtjevima savremenih metoda nastave i fleksibilnost u kreiranju rasporeda časova (mogućnost blok-časova).

b) Profil i stručna sprema nastavnika

Profesor Etike može biti lice koje je u toku univerzitetskog obrazovanja steklo jedno od sljedećih zvanja:

- profesor filozofije
- diplomirani filozof
- profesor filozofije i sociologije

LITERATURA

a) Izvorna djela

- Aristotel: Nikomahova etika, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1992.
- Kant, E.: Kritika praktičnog uma, Naprijed, Zagreb, 1990.
- Platon: Država, BIGZ, Beograd, 1976.

b) Stručna literatura

- Čehok, I. Koprek: Etika: priručnik jedne discipline, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- Đurić, M.: Istorija helenske etike, BIGZ, Beograd, 1976.
- Hartman: Etika, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.
- Jodl, F.: Istorija etike, Veselin Masleša, Sarajevo, 1975.
- Kider, R.: Etičke dileme, CID, Podgorica, 2006.
- Maboš, Dž. D.: Uvod u etiku, Nolit, Beograd, 1981.
- Makintajer, A.: Kratka istorija etike, Plato, Beograd, 2000.
- Meki, Dž.: Etika, Plato, Beograd, 2006.
- Pavićević, V.: Osnovi etike, Kultura, Beograd, 1967.
- Raz, Dž.: Etika u javnom domenu, CID, Podgorica, 2005.
- Singer, P.: Uvod u etiku, Izdavačka knjižarnica Slobodana Stojanovića, Sremski Karlovci, 2004.
- Savremena filozofija morala (hrest. tekstova), priredio Dragan Jakovljević, Ratio, Podgorica-Beograd, 2002.

c) Metodička literatura

- Gvozdenović, S.: *Metodika nastave filozofije*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2011.
- Marinković, J.: *Metodika nastave filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
- Miočinović, Lj.: *Moralni razvoj i moralno vaspitanje*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 2007. (u drugom dijelu knjige nalaze se primjeri moralnih dilema i uputstva)

Predmetni program ETIKA za IV razred opšte gimnazije uradila je Komisija u sastavu:

Prof. dr Savo Laušević, predsjednik

Biljana Vujadinović, članica

U izradi Programa korišćen je Predmetni program Etika zasnovan na ciljevima. Pored domaćih, u izradi Predmetnog programa konsultovani su i predmetni programi iz država u regionu: Republika Srbija, Slovenija, Bosna i Hercegovina i Republika Hrvatska.

Nacionalni savjet za obrazovanje na sjednici održanoj 24. jula 2020. godine, utvrdio je **Predmetni program ETIKA za IV razred opšte gimnazije**.